

STANISLAV HORNÍK

Pedagogická fakulta v Brně

K VÝCHOVNÝM ASPEKTŮM UČIVA BIOGEOGRAFIE I V OTÁZKÁCH PROBLEMATIKY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Obsahem příspěvku je upozornit na problematiku výchovného významu geograficky pojímané biogeografie jako jedné ze složek didaktického systému geografie všech stupňů škol, a na její přínos k řešení otázek tvorby a ochrany krajiny a životního prostředí.

Nebývalý rozvoj geografie v posledních letech související s obecným rozvojem přírodních a společenských věd, se vznikem nových hraničních vědních oborů, se zdokonalením výzkumných metod, umožňujících analýzu elementárních i složitějších struktur a procesů, posunuly geografii na jedno z předních míst mezi disciplínami s významnou společenskou funkcí. Její význam jako syntetizující disciplíny bude i nadále rychle vzrůstat. Hromadící se nové poznatky sebou přinášejí řadu filosofických a etických problémů. Dnešní i budoucí využití geografických poznatků člověkem uvažujeme jediné v souvislosti s vědeckou prognózou společenského vývoje. Jedině na socialistických principech rozvoje společnosti předkládáme našim posluchačům — budoucím učitelům a vychovatelům poznatky jedné z nejstarších věd o Zemi.

Biogeografický obsah učebnic všech typů škol je v současné době suplován pouze stručným pojednáním o živé složce krajiny a má převážně regionální charakter. Přitom se už tradičně odděluje rostlinná složka od živočišné na všech úrovních biogeografických studijních objektů. Aby učivo bylo z hlediska filosofického výchovně plnohodnotné, je třeba vysvětlovat zkoumané problémy komplexně, a to nejlépe při použití systémového přístupu. Proč systémový přístup jako kvalitativně vyšší stupeň chápání objektivní reality a její interpretace? Metodika a terminologie kybernetiky nenahradí dosavadní studijní způsoby, ale doplní a prohloubí je k všestrannosti poznání a zvýší exaktnost vědění. Uvážíme-li složitost studijních objektů geografie a tedy i biogeografie a nutnost odpoutat se od převažujícího tradičního geografického popisu vzhledem k potřebě poznání vnitřních a vnějších souvislostí zkoumaného objektu a dynamiky jeho procesů, jeví se systémový přístup jako nejvhodnější.

Studujeme-li základní biogeografické výzkumné objekty — chorologické či topologické geosystémy (úroveň skupin geobiocenóz) v krajině jako autoregulační systémy, bereme nutně v úvahu celou hierarchii živých systémů nižších stupňů. Tak, jak je např. existence samotného organismu založena na protikladu asimilace i disimilace, při nichž jedny složky vstupují do strukturálních souvislostí a druhé z nich vystupují a zajišťují tak jeho existenci jako otevřeného systému v plynulé dynamické rovnováze, podobně i v topologických geosystémech vzájemně, velmi

těsné působení složek jednotlivých prostorových i časových struktur směřuje k zajištění jejich rovnováhy. Autoregulace, která umožňuje jejich zachování, vývoj a změny se uskutečňuje v koloběhu látek a energií jejich živých složek ve vazbě na abiotické podmínky (příslušné segmenty atmosféry, hydrosféry, litosféry a pedosféry), které jsou do látkového metabolismu bezprostředně zapojeny. Rovnovážný stav topologických geosystémů předpokládá určitý kvantitativní poměr mezi syntézou organických látek a jejich destrukcí, tedy určitý vztah mezi producenty, konzumenty a destruenty. Jde o integraci jednotlivých strukturálních složek do složitých vzájemně propojených potravních řetězců a tím i vzájemně propojených regulačních procesů, které ve svém celku v těsné vazbě na abiotickou složku, vytvářejí regulaci koloběhu látek v celém geosystému.

Princip enkaptické hierarchie se projevuje jako všeobecná strukturální zákonitost objektivní reality na všech úrovních biogeografických studijních objektů. Tyto jsou specifickým způsobem organizovány v prostoru a čase a vzhledem ke krajinné sféře či ke geobiosféře se projevují jako subsystémy. Uvažujeme-li geobiosféru jako konečný nejvyšší stupeň ve struktuře biogeografických studijních objektů, pokračují geobiocykly přes geobiomy k chorologickým či topologickým geosystémům jako postupně nižší strukturální roviny, které jsou do určité míry autonomní a mohou být pro důkladnější poznání studovány jako samostatné systémy. Geobiosférou dospíváme k integraci živé a neživé složky svrchních částí naší planety v pozemských i kosmických souvislostech, v nichž Země je součástí naší Sluneční soustavy.

Jestliže vstoupí ve studovaných geosystémech do interakcí i člověk se svou bezděčnou i záměrnou činností, dochází ves traktuře vztahů jejich složek k velmi složitým i zpětným vazbám, které je třeba opět poznat a využít ve prospěch budoucí zdravé přírody a společnosti.

Geografie tedy i ve své biogeografické složce přináší doklady o enkaptické organizaci hybridních geosystémů a potvrzuje tak filosofické zobecnění strukturalnosti jako obecné vlastnosti hmoty.

Při charakteristice vlastností živých systémů je příležitost podrobit rozboru a kritice teleologický spekulativní výklad biologické účelnosti a při biogeografických výkladech vycházet z pojetí materialistické dialektiky přírody, zvláště pak dialektického determinismu. Světonázorové závěry jsou vyvozovány i z výkladu hmotné podstaty života, kterému se v biogeografii rovněž nevyhneme.

Naši posluchači se v rámci své studentské vědecké tvořivosti sami zúčastňují výzkumů topologických geosystémů, při němž důkladným studiem vybraných komponentů usilují o poznání jejich vnějších i vnitřních vazeb. V rámci možností fakulty používají nových forem experimentů, matematických metod, připravují i modelování při použití množinového systému apod. Protože v biogeografii pracujeme převážně s výzkumnými objekty v jejich přirozeném stavu (státní přírodní rezervace a chráněná území), přicházejí posluchači s problematikou ochrany přírody do styku přímo. Při své práci poznávají stupeň narušení ekologických vztahů v krajině a stávají se z nich mnohdy aktivní ochránci přírody, což uplatňují i ve své práci s dětmi v mimoškolní činnosti.

Společenskou funkci z hlediska tematiky dnešního semináře plní i biogeografické mapy. Chci alespoň stručně připomenout jejich informační, metodický, prognostický i koordinační význam pro řešení otázek životního prostředí. Biogeografické mapy svým obsahem (přirozené skupiny geobioenóz ve vegetačních stupních uspořádaných do řad a souborů a dynamické sukcesivní diagramy) vlastně dovolují srovnání minulosti se současným stavem příslušných krajinných jednotek,

z čehož vyplývá rámcově stupeň jejich narušení. V mapách najdou zájemci zdroje možné pozitivní nápravy chyb. Jde prakticky o typizaci komplexu trvalých podmínek v příslušné prostorové jednotce, a to je významný výchozí materiál pro plánovací složky všech stupňů, které budou do krajiny zasahovat.

Biogeografické problematiky lze využít obecně i při řešení otázek životního prostředí tak, jak je uplatňujeme při výuce geografie na pedagogické fakultě. Nenasilností, vědeckou správností a vlastní konkrétní prací posluchačů se snažíme o maximální výchovné využití učiva všech složek didaktického systému geografie.

MIROSLAV HAVRLANT

Pedagogická fakulta v Ostravě

VYUŽITÍ TEMATIKY „ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ OSTRAVSKÉ PRŮMYSLOVÉ OBLASTI“ VE VÝCHOVNĚ VZDĚLÁVACÍ PRÁCI V RÁMCI KOMUNISTICKÉ VÝCHOVY

Považujeme-li v současné době životní prostředí za faktor ovlivňující výrazným způsobem jednání a myšlení lidí, pak se nutně jeho kvalita musí odrážet i ve výchovném aspektu při odborně-politické přípravě a světónázorové výchově mladých geografů.

Je proto třeba, abychom právě mladým lidem v takových průmyslových oblastech, jako je např. Ostravsko se všemi negativními vlivy činnosti člověka na krajinu a její degradaci, ukázali na možnosti náprav a usměrnění dalšího vývoje, který povede ke zlepšení podmínek životního prostředí, k efektivnější výrobě, i zdravější krajině, abychom prokázali řešitelnost problémů vzniklých v socialistické společnosti, což v konečné fázi musí směřovat k vytváření optimálních podmínek pro život občanů v socialistickém zřízení.

K tomu nutně musí vést i vědecko-výzkumné práce, o jejichž poslání, usměrnění a začlenění v rámci vědecko-technické revoluce jako předpokladu dalšího rozvoje naší společnosti pojednávají poslední stranické dokumenty. Proto také i geografie jako vědní obor s možnostmi rozsáhlých analýz a širokého, syntetizujícího komplexního pohledu má v tomto systému významné postavení a přispívá ne právě malou měrou ke komunistické výchvě prakticky ve všech složkách působení. To vše spadá pod pojem „komunistická výchova“ v geografii, v jakých formách a vazbách se projevuje.

Chtěl bych se na příkladu studentské vědecké odborné činnosti, spolupráce posluchačů na výzkumných úkolech různého zaměření realizovaných na katedře geografie ostravské Pedagogické fakulty, pozastavit u významu této studentské práce z hlediska politicko-odborného růstu, formování vědeckého světového názoru, u zjištění, jak si posluchači na základě získaných zkušeností při této práci uvědomují i význam studovaného oboru pro praxi, pro tuto socialistickou společnost. Praktické sepětí teorie s praxí, prokazatelný význam práce, na které se posluchači sami podílejí, to je pak příspěvek geografie v podmínkách řešení úkolů